

**ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ
ФРАГМЕНТІВ РЕЛІГІЙНИХ ЗНАНЬ
В ІСПАНОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ**

І.А. Сидоренко (Київ)

У статті проведено дослідження засобів вираження моделей релігійних знань в іспаномовному художньому дискурсі. Розглянуто техніки потоку свідомості, внутрішнього мовлення та невласне прямої мови. Показано процес художньої комунікації як значуще явище, який за допомогою своїх засобів виразності впливає на адресата, характеризується художньою мовою відтворення дійсності і таким чином, використовуючи свою знакову систему, передає художню інформацію.

Ключові слова: внутрішнє мовлення, невласне пряма мова, потік свідомості, релігійне знання.

Сидоренко И.А. Способы репрезентации фрагментов религиозных знаний в испаноязычном художественном дискурсе. В статье проведено исследование средств выражения моделей религиозных знаний в испаноязычном художественном дискурсе. Рассмотрены техники потока сознания, внутренней речи и несобственно прямой речи. Показан процесс художественной коммуникации как значимое явление, который с помощью своих средств выразительности влияет на адресата, характеризуется художественным языком воспроизведения действительности и таким образом, используя свою знаковую систему, передает художественную информацию.

Ключевые слова: внутренняя речь, несобственно прямая речь, поток сознания, религиозное знание.

Sidorenko I.A. Methods of representation of fragments of religious knowledge in Spanish artistic discourse. This article presents research of the expression patterns of religious knowledge in Spanish artistic discourse. Techniques of stream of consciousness, inner speech and improper direct speech are investigated. Process of artistic communication as an important phenomenon is shown. With the help of its means of expression it affects the addressee, with it is characterized by artistic language reproduction of reality, and thus using its sign system transmits artistic information.

Key words: improper direct speech, inner speech, religious knowledge, stream of consciousness.

Теперішній етап розвитку наукової думки знаменується перенесенням фокусу уваги мовознавців із системи мови на мовленнєву діяльність людини та її комунікативне самовираження. Активно обговорюється питання мовленнєвих кодів та одиниць в їх комунікативному, когнітивному, прагматичному вимірах, що в свою чергу підсилило і актуалізувало інтерес до дослідження художнього тексту не тільки з позиції адресата, а й адресанта і стало об'єктом цього дослідження.

Дослідженням питання засобів вираження релігійних знань та адресованості художнього тексту займалися багато науковців, серед них Ю. Лотман, Д. Лихачев, М. Бахтін, В. Жидкова, Б. Ахлібінський, В. Сидоренко. Як зазначає дослідник Р. Лапеса,

сучасний стан релігійної свідомості неможливо розглядати поза історією [11], адже історичні процеси наклали відбиток на менталітет іспанського народу, що відчутно у рефлексіях літературного персонажа, описаного автором через техніку потоку свідомості, маючи намір викликати певні почуття та роздуми в адресанта від прочитаного, що конституювалося у предмет наукового пошуку цієї статті.

Метою цього дослідження є виявлення засобів впливу на адресата, а об'єктом є техніки потоку свідомості, внутрішнього мовлення та невласне прямої мови. Як матеріал дослідження ми використали художні твори іспаномовних авторів, а саме Б. Гальдоса, А. Матуте, А. Уссіа, Х. Гіронелла, Р. Фішера, М. Вальєхо-Нахера.

Процес художньої комунікації є значущим явищем, який за допомогою своїх засобів виразності впливає на адресата, характеризується художньою мовою відтворення дійсності і певною мірою транслює художню інформацію за допомогою своєї знакової системи.

Використання соціально значущих символів в комунікації в значній мірі формує її структуру як соціальної системи. Сучасні дослідники виділяють у самостійну царину досліджень – літературу як вербальну комунікаційну систему. Дослідники зазначають, що порівняння комунікаційних систем в плані їх соціальної значущості показує, що жодній з них не можна надати перевагу, оскільки кожна виражає соціально значущі компоненти інформації своїми специфічними засобами у відповідності із своїм комунікативним призначенням. Завдяки своїй узагальнюючій та дієвій силі зростає соціальна значущість і комунікаційних систем як механізму впливу на суспільство та людей.

Д. Лихачов у поняття системи літератури відносить зв'язок літератури з іншими галузями культури: релігією, суспільною думкою, наукою, мистецтвом та ін. І що найважливіше, до системи літератури входить її ставлення до подій в історії, співвідношення з якою складає найістотнішу частину системи [5, с. 45]. Як зазначає Б. Серебреников, саме в літературному тексті створюються експресивно-образні стилістичні контексти, на які накладаються, як правило, емоційно-оцінні контексти [7, с. 103]. На думку Ю. Лотмана, художній текст є набором естетичних, релігійних, філософських і моральних поглядів автора та його посилань у світ через систему знаків та повідомлень [6].

Через історичні процеси та переломні моменти, які зазнала Іспанія, іспанське релігійне життя представлено системою понять, де присутні відданість, зрада, смирення, простота і прагнення багатства, аскетизм і розпусні звички.

Іспанська віра характеризується ще й особливим запалом, і хоча є глибока повага до образу Ісуса Христа, тим не менше зустрічаємо і різні індивідуальні трактування релігійності. Так, у творі А. Усія «Lo que Dios ha unido que no lo separe mamá» («Що Господь з'єднав, хай не розлучить мати») [17] образ матері виступає певним символом християнства. Він дуже багатогранний, як

і сама християнська віра, і любов перемішується з ненавистю, образами та претензіями. Такі емоції ми зустрічаємо у фрагменті:

¡Qué más da! De tener permiso, ella jamás se fijaría en mí como hombre. Lo que me duele es lo del permiso, lo de la autorización. ¿Quién es Mamá para obligarme a nada? Y si me obliga, ¿por qué vive tanto? Si soy como soy, si tengo a mis sesenta años estos ramalazos nuevos de hombre posible, es porque Mamá no me ha dejado ser de mi edad nunca en la vida. De haberlo sido, lo de Marisol sería una degeneración. Pero como jamás fui joven, ni estudiante, ni libre, ahora me siento atrapado por una obsesión recién nacida que me vuelve loco. Por eso, cuando Tomás me dice «a usted se le cae la baba con la niña, señor marqués», yo bajo la cabeza, murmuro algo y me callo. Me callo porque no puedo darle la razón, que la tiene del todo [17, с. 19].

Всі ці парадоксальні явища спочатку присутні у зовнішньому світі, а вже згодом переходять у літературний твір і викликають певні рефлексії. В іспанській католицькій традиції є тенденція до показної розкоші, що збереглася з давніх часів. Так, процесії страсного тижня можна назвати справжнім витвором мистецтва. І хоча процесії показують страждання і смирення, тим не менше вони часто мають багате оздоблення. Образ Богородиці завжди доповнюється вишуканими елементами, як дорогі мережива, прикраси тощо [12].

Збережені документи показують подвійну мораль католицької церкви, де єпископи жили багатше аристократів і не дотримувались того, що самі проповідували.

Посилаючись на такі історичні довідки не дивно, що автори ХХ століття часто ставлять питання, чи існує Господь? Свої рефлексії вони передають через персонаж техніками потоку свідомості, внутрішнього мовлення, невласне прямої мови тощо. Так, М. Вальехо-Нахера чи не найглибше піднімає питання релігійності та християнства. У творі «Cielo e infierno: verdades de Dios» («Небо та пекло – правда Господа») [15] через головних героїв піднімає питання раю та пекла, дуже часті розмірковування чи це не шарлатанство та обман.

У творі «De María a María» («Від Марії до Марії») [16] персонажі ще глибше розмірковують про Діву Марію і чи була вона насправді. Якщо вона була та є, то як вона діє? Адресат наштовхує на думку надприродної присутності Божої Матері в кожному з нас.

Для дослідження художніх текстів варто розглянути компоненти комунікативного акту, де суттю його прагматичної структури визнаються локутивний, іллокутивний та перлокутивний чинники. Локуція є лінгвістично структурованою оболонкою комунікативного акту, формою вираження змісту висловлення. Іллокуція і перлокуція стосуються лінгвістично неструктурованих чинників. Іллокуція виступає як внутрішня мета комунікативного акту, характеризується наявністю іллокутивної сили та є втіленням пропозиціонального змісту висловлювання [4, с. 287], тобто вказує на те, у якому сенсі цей зміст використовується і з яким саме типом дії його слід пов'язувати. Доцільно вважати, що іллокуція вказує спрямованість комунікації, є певною інтенцією адресанта. А перлокуція у свою чергу є зовнішньою метою комунікативного акту, а точніше – його посткомунікативним ефектом, який характеризується в епістемічних вимірах, оскільки спричиняє прямі або непрямі зміни у свідомості адресата, у думках, почуттях і поведінці та оцінюється на основі тих наслідків, які він викликає [1].

Більш детально це питання розглядав В. Шмід [8], який детально виокремлює три типи адресантів та відповідно адресатів, а саме, реальний автор – реальний читач, абстрактний (імпліцитний) автор – абстрактний (імпліцитний) читач та фіктивний автор – фіктивний читач.

Абстрактний автор не є конкретною особою. Він існує в творі не експліцитно, а тільки імпліцитно, віртуально, на основі творчих слідів і потребує конкретизації з боку читача. М. Бахтін [1] зазначає, що будь-яке висловлювання має свого автора, якого ми чуємо в самому висловлюванні як творця його.

Абстрактний автор сприймається як творець цілісного тексту, а текст як єдиний комунікативний акт. Абстрактний автор є суб'єктом творчих актів.

Абстрактний читач вступає в процес інтеракції з абстрактним автором. Його ще можна назвати

атрибутом абстрактного автора. Розглянемо детальніше роль абстрактного читача, який є адресатом тексту як комунікативного акту. Абстрактний читач як і абстрактний автор є результатом реконструкції, але реконструює абстрактного читача не реальний конкретний автор, а абстрактний автор, поєднаний з реальним читачем.

Абстрактний автор використовує різні техніки для досягнення іллокутивної та перлокутивної мети. Серед технік, які використовуються для передачі релігійних знань у художньому тексті, ми виділили потік свідомості, внутрішнє мовлення та невласне пряму мову. Потік свідомості – це несвоєрідна інтерпретація і трансляція передмовної суб'єктивної дійсності: неказаних відчуттів, прихованих переживань і думок, нецензурованих асоціацій. Інтерпретація потоку свідомості полягає не лише у техніці передачі мовлення персонажа, але й як прийом конструювання тексту. Логіка розширення тлумачення цього терміна у літературознавстві проста: у творах із активним гомодієгетичним наратором потік свідомості природно стає основним способом організації тексту. Гейм Келлев (Haim Callev) говорить про метафоричне й часте використання терміна у різних термінологічних системах, зокрема літературознавчій, протиставляючи при цьому потік свідомості внутрішньому монологу й зазначаючи, що в аналізі текстів він «є більш відповідним, ніж внутрішній монолог (*monolog interieur*)» [9].

Як бачимо, саме концепція свідомості Вільяма Джеймса та Зігмунда Фрейда вплинула на формування техніки «потіку свідомості», ознаками якої є асоціативність та сінестетичність.

Як приклад цієї техніки можна навести уривок з твору А. Усія «Що Господь з'єднав, хай не розлучить мати» [17].

Ni entiendo ni me interesa la política. Esto es un reino independiente, con una reina madre que manda, un rey que se deja mandar, un religioso que sólo piensa en comer, y unos habitantes que viven sin problemas graves... Nadie como yo la sirve, la viste, le cuida la ropa y mantiene en perfecto estado de conservación su colección de solideos papales. Paso por las memorias del marqués muy por encima, pero la soterra también es parte de la historia [17].

Глибокі переживання та роздуми на релігійну тематику видно в уривку:

Esto no se lo perdono a mi madre, por mucho que la quiera, que ya no sé si la quiero. Madre sólo hay una, pero en mi caso parece que son veinte al unísono. Quemazón grande en el alma y en el cuerpo, muy especialmente en la parte afectada. Lo de hacer pipí, una heroicidad. Y lo peor, la obligación de mantener el tipo, de no sucumbir ante el dolor, de llevar el empaque hasta el último rincón de la resistencia [17, с. 19].

Глибше зазирнути у внутрішній світ героя можемо, прочитавши такі рядки:

Gangrena en el alma. Dolor agudísimo en mi corazón. Que Marisol me haya engañado con un individuo llamado Lorenzo Fajardo me subleva la dignidad. Yo sabía que algo había por allí, pero no que llevara tres años encamándose con un futuro arquitecto desaprensivo y lujurioso. Por supuesto que cumpliré mi palabra, y seguirá recibiendo lo mismo que hasta ahora. Pero me ha dolido mucho su sinceridad. Puede ser que todo pertenezca a la mentira, y que lo haya dicho en un ataque de celos e iracundia. La verdad es que la sigo queriendo, pero no como a Marsa. Mi alondra tiene más mundo, y no me hace sentirme como un depredador de jovencitas. Lo que más me molesta es que crea que me ha vencido la voluntad de Mamá. No sabe lo que ha ocurrido. Bueno, qué importa ya si todo el jamón se ha vendido [17, с. 73].

Як бачимо, зовнішні події переносяться у внутрішній світ і спричинюють глибокі переживання, показують багатогранність героя і тим самим реалізують мету перлокуції в адресанта.

Una hora después, la ciudad quedó ocupada. Todo funcionó con precisión matemática. Tropa, guardia civil y paisanos. ... A medida que la ciudad despertaba, se iba dando cuenta de lo que ocurría... ¡Dios mío, la suerte estaba echada! Algunos se alegraban francamente, otros lo consideraban una canallada. Más de una docena miraban a los paisanos voluntarios y se decían: «Yo debí hacer otro tanto» [10, с. 351].

Не завжди легко вловити думку персонажа, оскільки вона часто міняється, нема певної струк-

тури. Зрештою, процес мислення є саме таким.

...Un tornillo, otro, otro, todos iguales... Ningún obrero ejecutaba una obra entera, sino piezas sueltas. Como si las madres parieran a los hijos una un brazo, otra la pierna, otra la cabeza. Aunque luego todas las piezas casaran, ¿qué? Ya no sería el hijo. ¡En fin! Todo aquello no importaba. Lo importante era ser hombre, avanzar. Avanzar era lo que él hacía. Adelante en la carrera. Ahora pasaría quince días soñando... Luego, otra vez la realidad. Y en cuanto al amor... la verdad es que entendía muy poco... Un cuello de cisne, una Dama de Honor... Si bien ahora, de repente, no sabía lo que le había ocurrido. Llegó un balón azul, por vía marítima, y ¡zas! parecía que le había hinchado el corazón [10, с. 202].

Зміну думок також видно у наведеному нижче фрагменті, де розмірковування про буденні речі переходять у рефлексії над церковними, історичними та релігійними подіями:

Para llevar... como si dijéramos la contabilidad de todo esto, los católicos viven organizados en una comunidad llamada Iglesia —volvió a señalar los campanarios del pueblo— con un jefe que es el Papa, en Roma, y representantes en todas partes, que son los obispos, sacerdotes, etcétera... Los católicos afirman que Cristo, fundador de nuestra era, que trajo al mundo una doctrina revolucionaria basada en la caridad, era hijo de Dios y que instituyó primer Papa a uno de sus discípulos, a Pedro, al decirle: «Tú eres Pedro y sobre esta piedra edificaré Mi iglesia». Desde entonces ha habido Papas, con la misión de conservar la unidad de la doctrina [10, с. 205].

Також, часто використовуваною технікою є внутрішнє мовлення. Маючи свою особисту тематичну лінію, внутрішній монолог виходить із загального ланцюга подій, перериває його і цим гальмує розвиток основного сюжету, оскільки відтворює заглиблення людини у свій внутрішній світ, як це бачимо у фрагменті:

... Mejor que en casa, porque aquí no está Mamá. No quería revelarlo, pero no tengo más remedio. Uso dodotis, de quita y pon, para almohadillar mis partes e impedir roces lacerantes. Carísimos

los dodotis, al menos los de talla grande. Entiendo que nazcan pocos niños, porque con estos precios no hay manera de sacar adelante a una familia numerosa. Llevo gastados un par de paquetes [17, с. 52].

Цю техніку використовували різні автори, що дозволяє стверджувати, що внутрішнє мовлення є засобом репрезентації фрагментів релігійних знань в художньому тексті.

... ¡El mar! El milagro que más impresión le causaba – aparte el de la autorresurrección – era el de Jesús caminando sobre el agua. ¡Qué maravilla! ... se tocaba la vida con la mano... Él conocía... ¡En fin! «Prefería la intensidad a la dispersión.» ¿Dónde estaba la victoria? No se sabía. En cuanto a él, cuando fuera abogado, no defendería sino pleitos perdidos. ¡De veras! Pero los ganaría. Y luego, a viajar... Le gustaría mucho Italia, luego Grecia, Egipto y, naturalmente, Rusia. ¡Los rusos se parecían tanto a la gente que ha nacido en Málaga y, luego, tomando la vida en serio! ¿No le parecía que la guitarra era más profunda que...? [10, с. 202].

Використовуючи техніку внутрішнього мовлення можемо прослідкувати важливі моменти для адресата.

¿Cuántos católicos hay? Según las últimas estadísticas, unos trescientos millones. Hay, pues, trescientos millones de personas en el planeta que profesan una serie determinada de creencias. ¿Cuáles son las principales? Vamos a ver. «Primero, creen que el Universo – y señaló el sistema planetario— fue creado de la nada por un Ser omnipotente al que llaman Dios. Que este Dios creó también al primer hombre, Adán, al que insufló lo que llaman alma, que consideran inmortal... Quien obre bien y muera en gracia de Dios, salvará su alma y gozará de un cielo eterno; quien peque y muera en pecado, se condenará y sufrirá por toda la eternidad junto al Ángel Malo. Éstas son las creencias principales. Las demás: revelación, Juicio... etcétera... son también importantes, pero las veremos más tarde» [10, с. 205].

Впізнаваною є творчість Марії Вальєхо-Нахера. Ця іспанська письменниця чи не найглибше намагається зазирнути за куліси історичного минулого

Іспанії та подивитися, як це минуле вплинуло і продовжує впливати на сьогодення. Серед використуваних технік бачимо невласне пряму мову:

Los laicos tampoco nos libramos, querido lector... Tenemos tendencia a pecar, a juzgarnos... No obstante nunca podemos dudar del amor de Dios hacia ellos, y en realidad hacia todos y cada uno de nosotros... Los sacramentos son solo herramientas (¡poderosísimas!) para poder alcanzar la santidad algún día, y en ellos se percibe fuertemente la presencia del cielo y de Dios [15, с. 35].

За своїм змістом і комунікативним вираженням невласне-пряма мова відрізняється як від авторського мовлення, так і від мови персонажа. Невласне-пряма мова є комбінацією суб'єктних планів автора і персонажа, сполучає ознаки і знаходиться ніби у проміжному положенні: вона включається в авторську мову, але не настільки, щоб злитися з нею; і вона виділяється з неї, але не настільки, щоб стати мовою героя:

¡Y era absolutamente abrumador! ¡Dios mío tanto amor sentí que casi me desmayé! Me quedé anonada, sin recursos, sin respuesta... ¿Qué significaba aquello? [15, с. 79].

У перспективі результати цього дослідження можуть бути використані в курсі когнітивної лінгвістики, лінгвокраїнознавства, а також у подальшому дослідженні присутності фрагментів релігійних знань у художніх текстах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтін М.М. Проблема тексту у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках / М.М. Бахтін // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Л. : Літопис, 1996. – 318 с.
2. Загнітко А.П. Сучасні лінгвістичні теорії / А.П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 338 с.
3. Карасик В.И. Религиозный дискурс / В.И. Карасик // Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики. – Волгоград, 1999. – С. 5–19.
4. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика / И.М. Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
5. Лихачев Д.С. Внутренний мир художественного произведения / Д.С. Лихачев // Вопросы литературы. – 1968. – № 8. – С. 45.
6. Лотман Ю.М. Структура художественного текста / Ю.М. Лотман. – М. : Радуга, 1970. – 271 с.
7. Серебrenников Б.А. Языковая

номинация: виды наименований / Б.А. Серебренников. – М. : Наука, 1977. – 360 с. 8. Шмид В. Нарратология / В. Шмид. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с. 9. Callev H. The Stream of Consciousness in the Films of Alain Resnais [Электронный ресурс] / H. Callev. – Режим доступа : <http://research.haifa.ac.il/~haimc/> 10. Gironella J.M. Los cipreses creen en dios / J.M. Gironella. – Barcelona : Editorial planneta, 1964. – 300 p. 11. Lapesa R. Historia de la lengua española / R. Lapesa. – Madrid : Editorial Gredos, 1981. – 649 p. 12. Llorente J.A. Historia crítica de la Inquisición en España / J.A. Llorente. – T. IV. – Madrid : Hiperión, 1980. – 183 p. 13. Matute A.M. Pecado de omisión // A.M. Matute // Algunos muchachos y otros cuentos ; [Salvat Editores]. – S.A. : Estella, 1972. – 200 p. 14. Ruiz G.L. Hechos pragmáticos del español / L.R. Gurillo. – Alicante : Publicaciones de la Universidad de Alicante, 2000. – 184 p. 15. Vallejo-Nágera M. Cielo e infierno: verdades de Dios / M. Vallejo-Nágera. – Madrid : Libros Libres, 2012. – 338 p. 16. Vallejo-Nágera M. De María a María / M. Vallejo-Nágera. – Madrid : Libros Libres, 2014. – 319 p. 17. Ussía A. Lo que Dios ha unido que no lo separe mamá / A. Ussía. – Barcelona : Ediciones B, 2000. – 111 p.

REFERENCES

- Bakhtin, M.M. (1996). Problema tekstu u linhvistytsi, filolohiyi ta inshykh humanitarnykh naukakh [The problem of text in linguistics, philology and other humanities]. *Antolohiya svitovoyi literaturno-krytychnoyi dumky XX st.* – L. : Litopys Publ. (in Ukrainian)
- Callev, H. *The Stream of Consciousness in the Films of Alain Resnais*. Available at: <http://research.haifa.ac.il/~haimc/stream-i.htm>
- Gironella, J.M. (1964). *Los cipreses creen en dios*. Barcelona: Editorial planneta.
- Karasik, V.I. (1999). Religioznyii diskurs [Regional discourse]. *Yazykovaia lichnost: problem lingvokulturologii i funktsyonalnoi semantiki – Linguistic personality: issues of cultural linguistics and functional semantics*. Volgograd, 5-19. (in Russian)
- Kobozeva, I.M. (2000). *Lingvisticheskaia semantika [Linguistic semantics]*. Moscow: Editorial URSS. (in Russian)
- Lapesa, R. (1981). *Historia de la lengua española*. Madrid: Editorial Gredos.
- Lihachev, D.S. (1968). Vnutrenniii mir hudozhestvennogo proizvedeniia [The inner world of art]. *Voprosy literatury – Questions literature*, 8, 45. (in Russian)
- Llorente, J.A. (1980). *Historia critica de la Inquisiciyn en Espaca*. T. IV. Madrid: Hiperiyn.
- Lotman, Y.M. (1970). *Struktura hudozhestvennogo teksta [The structure of the art text]*. Moscow: Raduga. (in Russian)
- Matute, A.M. (1972). Pecado de omisiyn. *Algunos muchachos y otros cuentos*. S.A.: Estella.
- Ruiz, G.L. (2000). *Hechos pragmáticos del español*. Alicante: Publicaciones de la Universidad de Alicante.
- Serebrennikov, B.A. (1977). *Yazykovaia nominatsyia: vidy naimenovanii [Language nomination. (species names)]*. Moscow: Nauka. (in Russian)
- Shmid, V. (2003). *Narratologiya [Narratology]*. Moscow: Yazyki slavianskoi kulture. (in Russian)
- Ussía A. (2000). *Lo que Dios ha unido que no lo separe mamá*. Barcelona: Ediciones B.
- Vallejo-Nágera, M. (2012). *Cielo e infierno: verdades de Dios*. Madrid: Libros Libres.
- Vallejo-Nágera, M. (2014). *De María a María*. Madrid: Libros Libres.
- Zahnitko, A.P. (2006). *Suchasni linhvistychni teorii [Modern linguistic theory]*. Donetsk: DonNU, Publ. (in Ukrainian)